

Velika zgodovinska vizija

Kardelj je bil eden tistih redkih zgodovinskih osebnosti, ki je znal združevati ogromno teoretično izkustvo, ogromno teoretič-

no znanje z živo vsakodnevno politično prakso. V zgodovini mednarodnega delavskega gibanja imamo mnogo teoretikov, ki pa so

Gledano skozi to prizmo ni gibanje neuvrčenosti samo oblika mednarodne politike in akcije, temveč tudi oblika družbenega, razrednega, ekonomskega, političnega in kulturnega preurejanja sodobnega sveta. Zato se to gibanje ne more zreducirati na nekakšno politično rezervno socializma ali mednarodnega delavskega gibanja, temveč je ena bistvenih sestavin družbene preobrazbe človeštva naše epohe, s tem pa tudi nadaljnega razvoja socializma.

»Zgodovinske korenine neuvrčenosti«

Ne tako redko je slišati mišljenje, da gibanje neuvrčenosti postaja s svojo platformo ekonomske in politične akcije in svojim združevanjem v tej akciji svojevrsten »blok« v sodobnem svetu. Toda to ni, niti ne more biti iz več razlogov. Gibanje neuvrčenosti ne razpolaga niti s politično še manj pa z vojaško močjo, s katero bi lahko vsililo svoje interese drugim. Mednarodni ekonomski in politični položaj in konkretni interesi posameznih neuvrčenih dežel so različni, različni so njihovi medsebojni odnosi ter notranji družbeni in politični sistemi, odnosi in problemi. In kar je najpomembnejše, gibanje neuvrčenih dežel, kot oblika neblokvskega združevanja akcije, s svojimi težnjami in delovanjem izraža prav vse tiste najpomembnejše potrebe in probleme sodobnega človeštva in njihovega družbenega progressa, ki se ne morejo uresničevati in reševati niti znotraj posamezne neuvrčene ali druge dežele niti v okviru gibanja neuvrčenih dežel kot nekakšne zaprte formacije, temveč samo v okviru svetovnega sistema aktivnega sodelovanja in vzajemne odgovornosti narodov na temelju miroljubne koeksistence.

»Zgodovinske korenine neuvrčenosti«

Prioritetne smeri delovanja gibanja neuvrčenosti — skupaj z vsemi miroljubnimi, svobodoljubnimi in progresivnimi silami — ki so osnova strategije gibanja neuvrčenosti, dogovorjene na zadnjih konferencah neuvrčenih dežel so: krepitev koordinacije in skupne akcije neuvrčenih dežel za zagotovitev mednarodnega miru in varnosti, za odpravljanje vzrokov mednarodne napetosti, za likvidiranje vojaških baz, za ustvarjanje območij miru, za spodbujanje splošne in popolne razorožitve in krepitve funkcionalne vloge ZN, za koordiniranje kolektivne akcije in zoperstavljanje grožnji s silo, intervenciji, agresiji, tuji okupaciji, kot tudi ukrepom političnega in ekonomskega pritiska, s katerimi poskušajo ogroziti suverenost, teritorialno integriteto in varnost neuvrčenih dežel; za intenzivno razvijanje ekonomske, finančne, znanstvene, tehnološke in kulturne kooperacije med neuvrčenimi deželami in deželami v razvoju sploh, s pomočjo specifičnih mehanizmov, posebno pri vprašanih surovin, prehrane, transnacionalnih, investiranja tujega kapitala itd; da bi s tem nastajali temelji za takšne odnose tudi z drugimi deželami.

»Zgodovinske korenine neuvrčenosti«

Vojna socialističnih dežel, katere namen bi bil vsiliti socializem drugim z nasiljem, bi nedvomno za določen čas vzpostavila določeno politično hegemonijo in ideološki monopol prav nad socialističnimi deželami in razvojem svetovnega socializma. Zato je jasno, da bi bila taka vojna ravno s stališča socialističnega razvoja reakcionaren faktor.

»Socializem in vojna«

Pot zblíževanja in spajanja narodov potemtakem ne vodi preko asimilacije ali celo spajanja jezikov. Nasilna sredstva, ki naj bi delovala v tej smeri, ne morejo biti nič drugega kakor izraz kapitalističnega imperializma ali birokratskega despotičnega hegemonizma. Take tendence bodo vedno naletele na odpor narodov, na okrepljena čustva nacionalizma in zapiranja vase.

S tem nočem trditi, da v določenih pogojih ne bo tudi naravne kulturne asimilacije, za kakršno daje zgodovina v vseh epohah dovolj primerov. Toda s samim procesom spajanja narodov in nastajanjem internacionalistične, občečloveške zavesti ta naravni pojav nima nobene direktne zveze.

Še več, problemi o nasprotjih med svetom socializma in svetom kapitalizma bodo postopoma dobivali sekundaren pomen, problemi nadaljnjega razvoja socialističnih družbenih odnosov pa bodo čedalje bolj postajali prava zgodovina današnjega časa. Resda bi bilo napačno podcenjevati pomen omenjenih nasprotij, kjer so sile kapitalizma relativno še zmeraj močne, če se reče, da je neka dežela socialistična. Tudi na področju socializma se bide bitka, dasi v drugih oblikah, in se prepleta hkrati s notranjimi protislovji samega socialističnega razvoja, kar ravno ustvarja v predhodni dobi možnosti za pojave hegemonizma, nacionalnega egoizma, birokratskega monopola itd.

»Socializem in vojna«

ostali samo teoretiki in mnogo tudi politikov, ki so bili veliki politiki, vendar nikdar niso znali svojo politično akcijo dvigniti na raven teorije. Tovariš Kardelj je v izjemni meri znal združevati to oboje in v tem je morda ena največjih sodobnih zgodovinskih osebnosti mednarodnega delavskega gibanja.

Izhajajoč iz svojega velikega teoretičnega znanja, je Kardelj v svojih teoretičnih in političnih odločitvah vedno imel pred očmi zgodovinski interes delavskega razreda.

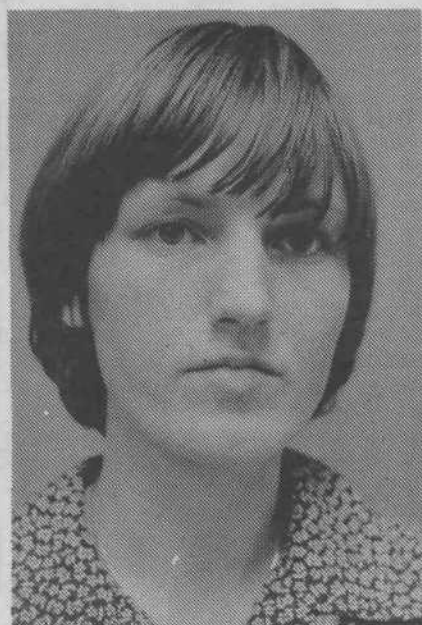
Nikdar ni izgubil izpred oči tisto veliko zgodovinsko vizijo, na drugi strani pa nikdar ni izgubil izpred oči politični realizem. V praksi je znal svoje zamisli vedno združiti z veliko mero političnega realizma in obratno.

Ker je razpolagal z ogromnim teoretičnim izkustvom, je lahko tudi vsakodnevno praktično politično življenje osvetljeval v luči dolgoročnega interesa delavskega razreda, v luči socialistične človeške humanistične vizije. Mislim, da je to ena najpomembnejših značilnosti njegovega dela. Kardelj je bil s svojimi analizami vedno navzoč v vseh velikih zgodovinskih odločitvah, v pripravljanju teh odločitev, naj si bo to za pripravo revolucije, oborožene vstaje v času NOB, v prvih letih po revoluciji, zlasti pa je velikanski, neprecenljiv njegov delež v zamišljanju socialističnega samoupravljanja in v razreševanju vseh tistih težkih in zapletenih protislovij, skozi katere gremo v uresničevanju te zamisli...

LEV KREFT, PREDSEDNIK
KONFERENCE ZSMJ

Spodbuda mlade generacije

Vest o smrti tovariša Edvarda Kardelja je boleče odjeknila med mlado generacijo, ki je v njegovi osebnosti vedno našla spodbudo in smerokaz v izgradnji socialističnih družbenih odnosov. Dosleden v praktičnem izvajanju stališč v življenju, za kar se je zavzel tako kot revolucionar kot mislec, je tovariš Kardelj v svojem življenju najbolje pokazal, kako je mogoče s praktičnim delom in spoštovanjem jasne ideje postati resnični revolucionar.

Dragica Demšar, vzgojiteljica VVZ Poljane

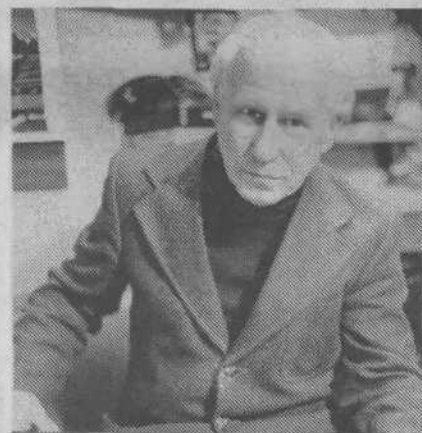
Otroke smo spraševali, če vedo, kdo je umrl. Vsi so vedeli. V matični ustanovi je predsednica sindikata spregovorila o njem nekaj besed, potem pa smo z minuto molka počastili njegov spomin. Tovarišice smo se udeležile mimohoda.

Gojil je ljubezen do fotografije

Marjan Pfeifer, fotograf, Ljubljana

Po osvoboditvi sem prišel z njim večkrat v stik, ker sem bil fotoreporter na uradu za informacije. Razgovori in sprejemi z njim so bili prisrčni. Bil je človek, vsakemu dostopen, priazen, vsakemu se je znal približati. Ko so me poklicali, da bi ga portretiral me ni bilo nikoli strah in nikoli nisem bil nervozen. Ni se obnašal kot kakšen visok državnik, pač pa kot popolnoma preprost človek do preprostega človeka.

Fotoreportažo sem kasneje opustil, šel sem k filmu in nisem bil več v stiku z njim. Kadar pa sva se kje srečala me je vedno nekako spoznal in me spraševal, kako mi

spet kooptirali, in sicer v pokrajinski komite, potem v začetku leta 1930 pa so me imenovali za sekretarja pokrajinskega komiteja Skoja za Slovenijo.

Zatem je Edvard Kardelj spregovoril o sodelovanju z Borisom Kidričem:

»S Kidričem sva se osebno poznala že prej, seznanila sva se nekako leta 1927 ali 1928, v skovjski organizaciji pa nisva delala skupaj. Pravzaprav sva se v samem ilegalnem delu srečala šele leta 1932. Vedel pa sem, da je bil že leta 1928 organiziran skovjevec, ko sva skupaj delala v marksističnih krožkih in raznih legalnih oblikah akcije. Leta 1929 je policija Kidriča izsledila in aretirala skupaj z več tovariši iz SKOJ. Pri tem je pokrajinski komite izgubil mnogo ljudi in bil je malone razbit. Tedaj so me kooptirali v pokrajinski komite. Kmalu pa so aretirali tudi mene, čeprav me nihče iz te skupine ni izdal. Policija je spremljala naše gibanje in bržčas že prej izvolala nekatere moje osebne zveze z aretiranci in zato so aretirali še mene. Skušali so dokazati, da imam zveze z izdanimi tovariši. Ker tega nisem mogel, so me kmalu izpustili. Ko sem decembra prišel iz zapor, sem se takoj vključil v delo na novo ustanovljenega PK SKOJ, potlej pa sem po sklopu CK KPJ, ki se je takrat mudil v Ljubljani, postal sekretar pokrajinskega komiteja. Že 17. febr. 1930, pa so me znova aretirali.«

O tej aretaciji je Edvard Kardelj pripovedoval takole:

»V Beograd je prispel neki instruktor CK KPJ, ki se je dolgo mudil v Moskvi. To je bil tovariš, s katerim sva delala skupaj že od mladih nog v društvu »Svoboda«. V Moskvo je odšel leta 1924 ali 1925, vrnil pa se je ob koncu leta 1929 ali v začetku 1930. Brž ko je prispel v Beograd, ga je policija izsledila. Na

policiji je izdal več stvari, med drugim tudi naslov, na katerega so prihajala ilegalna, s kemijskim črnilom pisana pisma iz Beograda za CK KPJ, ki se je, kakor sem rekel, mudil v Ljubljani. Ta pisma sem prevzemal jaz in jih izročal svoji zvezi s CK KPJ. Takoj po omenjeni raciji sta znana policijska agenta Vujković in Kosmajac prišla v Ljubljano. Vujković se je javil na naslov s pismom, ki ga je bilo treba baje nujno osebno izročiti naprej. Naslov ga je napotil name, misleč, da to drži. Seznanila sva se na ulici. Vujković se mi je predstavil kot predstavnik beograjske partijske organizacije, ki išče nujno zvezo s Centralnim komitejem. Nisem neposredno sumil, nasprotno, verjel sem, da je to res. Ne vem pa, kaj me je napotilo, da sem bil previden in da sem mu napovedal sestanek šele za naslednji dan. Prej sem hotel dobiti zvezo s Centralnim komitejem in njega obvestiti šele potem, tako da mu nisem hotel takoj omogočiti stika, čeprav sem se skoraj vsak dan sestajal s predstavnikom CK. Vujković pa ni bil zadovoljen in tako je vztrajal, da je nujno, in sem mu nazadnje rekel, da imam ob osemih sestankih s predstavnikom Centralnega komiteja, kar je bilo pravzaprav res. Toda takrat mi tega ni verjel. Menda zato ne, ker sem prej stvar odlašal in zavlačeval. Aretiral me je kar na mestu. Odnali so me na stopnišče neke hiše v isti ulici, kjer so me nekaj časa pretepali, da bi me zastrašili in v naglici prisilili, da bi jim izdal ime in stanovanje nekaterih članov CK. Potlej so me odpeljali na policijo, kjer se je pretepanje nadaljevalo. Vujković se je zelo zanimal za moj sestanek ob osemih s predstavnikom Centralnega komiteja. Odgovoril sem mu, da to ne drži, da je bilo to samo geslo, na katero bi bil moral odgovoriti »zebe me«, s čimer bi potrdil, da je res tisti,

ki ima zvezo z naslovom. To geslo sem si v naglici izmislil, da bi lahko naknadno zanimal, da imam ob osemih sestankih, o katerem sem govoril Vujkoviću, dokler sem ga imel za predstavnika beograjske partijske organizacije. Potlej so me precej dolgo pretepali. Ves čas sem se bal, da ne bi našli tistega tovariša, s katerim sem imel sestanek ob osemih in zato sem pozneje, navidezno pod udarci »priznal«, da imam res sestanek, vendar ne tam, kakor sem rekel, marveč pol ure pozneje ali prej — zdaj se tega natanko ne spominjam — in na drugem kraju. Ker sem videl, da me v kratkem časovnem presledku ne morejo odpeljati na dva kraja, sem navedel povsem drugi del Ljubljane. To je bila primitivna taktika, toda Vujković je nasedel.

Odpeljali so me tja, kakor sem rekel, me postavili na določeno mesto, blokirali ulice in čakali. Ure so minevale, odbila je že enajsta. Vujkoviću se je naposled posvetilo, da ne bo iz vsega nič. Vrnili smo se na policijo, kjer so me ponovno zasliševali in pretepali malone vso noč. Bil sem srečen, da se mi je zvižala posrečila. Nič jim nisem priznal. Zasliševali in pretepali so me tudi naslednji dan v Ljubljani. Potlej pa so me odpeljali v Zagreb skupaj s Keršovanijem in s še dvema tovarišema, ki so ju takrat aretirali v Ljubljani, prav tako v zvezi z izdajstvom v Beogradu. Izdana sta bila neodvisno od mene in aretirana v hotelu. V Zagrebu so nas najprej odgnali k Bedekoviću, ki nas je kratko zaslišal, in nas spet pretepali, potlej pa so nas zaprli vsakega v drugo sobo. Bil sem ves pretepen. Naposled so nas z vlakom odpeljali v Beograd na Obiličev venec v specialno upravo.

Sedem mesecev je bil Edvard Kardelj v policijski preiskavi. O pretepanju in muče-

nju, ki ga je doživel, je povedal:

»Med drugim so me mučili tudi tako, da so me obesili za noge. Spodaj dvorišče, ti pa visiš na primer v sedmem nadstropju. Grozilo so mi, da me bodo spustili na dvorišče, če ne bom priznal. Prinesli so celo vrečo in mi rekli: »Zdaj boš priznal ali pa te vržemo v Donavo.« Odgovoril sem, da nimam kaj priznati.

Zapor in udarci me niso prestrašili. Že od prvega dne, ko sem se odločil za revolucionarno delo, sem bil pripravljen na eno in drugo. Mi, najmlajši, smo bili celo nekoliko revolucionarno romantični. Ko so me prvič zaprli, sem bil strašno ponosen. Drugič sem že resneje vzel vso stvar. Udarcev in mučenja ni bilo lahko prenašati in vendar mi niti za trenutek ni odpovedala volja, da je treba vzdržati, da je bolje vse pretrpeti kakor živeti v zavesti, da si izdal tovariše. Povedal jim nisem nič, niti najmanjše podrobnosti. Skušal pa sem privleči na dan skonstruirano geslo »zebe me«, ki sem si ga bil izmislil, da bi rešil tovariša, ki me je čakal na ulici, toda ne policija in ne sodišče mi seveda nista nasedla. In tako so me formalno obsodili na dve leti zapor za nekaj, česar v resnici ni bilo. Drugače je bilo samo »sojenje« tipična šestojanuarska burka. Obsojeni smo bili pravzaprav že prej, še preden smo prišli v sodno dvorano.

Formalno bi moral biti zapor za mladoletnike milejši, toda v praksi ni bilo tako. Pravzaprav je šlo za to, da mladoletnika niso mogli obsoditi na težko ječo, marveč »samo« na strogi zapor. Razlika med težko ječo in zaporom je bila malenkostna: zapor je dovoljeval več sestankov z družino, pogostnejšo izmenjavo pisem itd. Ker pa je veljal za nas, politične obsojence, poseben režim, so nam omejili tudi sestanke in pisma, tako da med

prvim formalnim državnim aktom o tem, ki sta ga podpisala Boris Kidrič kot predsednik gospodarskega sveta vlade in Djuro Salaj kot predsednik sindikata. Tudi sam sem sodeloval pri oblikovanju tega dokumenta, ki je bil dejansko prva uradna formulacija sklepov, ki smo jih napravili na sestanku v Splitu. Že takrat posebnosti objektivnih in subjektivnih razmer, v katerih se je razvijala naša revolucija, toda sam razvoj socialističnega samoupravljanja je neločljiv sestavni del sodobnega socializma kot svetovnega zgodovinskega procesa sploh.

DELAJSKI RAZRED MORA OBVLADATI SVOJE DELO

Seveda je borbena strnjnost delavskega razreda največja v trenutkih odprtih konfliktov in revolucionarnih spopadov. Toda to dejstvo nima nič skupnega z vprašanjem o naravi in vlogi delavskega razreda v naši družbi oziroma s tezo, da delavski razred preneha biti delavski razred, če bolje živi. Seveda je nemogoče trditi, da je delavski razred pri nas isto, kar je bil nekoč. Bistvo razrednega konflikta kapitalistične družbe je v tem, da delavec razpolaga samo s svojo delovno silo na delovnem trgu, tisti, ki razpolaga z njegovim presežnim delom oziroma z njegovim minulim delom, tj. s kapitalom, pa vlada pogojem, sredstvom in rezultatom dela. Smoter socializma je spajanje dela in kapitala na temeljih družbene lastnine proizvodnih sredstev in samoupravljanje delavca v združenem delu. Bistvena razlika med delavskim razredom v naši družbi in v kapitalističnem sistemu je potemtakem prav v tem, da je toliko manj razred, kolikor uspešneje premaguje ostanke stare razredne družbe. Ti ostanki pa se ne pojavljajo samo v obliki klasične privatno-kapitalistične lastnine, ampak tudi v obliki dejanskega monopolističnega razpolaganja z družbenim kapitalom. Zato so elementi razrednega boja ne samo še vedno prisotni, ampak tudi neobhodni. Poudarjati pomen razrednega boja v takih razmerah pomeni imeti jasen koncept zgodovinskega procesa osvoboditve dela. Po drugi strani pa se razširja krog ljudi, ki v

sistemu socialističnega samoupravljanja predstavljajo delavski razred. V kapitalističnem sistemu žive, zlasti v razvitih deželah, močni sloji, ki stojijo, kakor je rekel Marx, z eno nogo v buržoaznem razredu, z drugo v proletarskem. V naši družbi se možnosti za monopolistično razpolaganje z družbenim kapitalom stalno zmanjšujejo, v ustavnem sistemu pa so dejansko take možnosti pravno obsojene kot nezakonite. Tak razvoj ustvarja možnosti, da se odnosi med ljudmi v naši družbi v vse večji meri in v vse širšem krogu razvijajo izključno samo kot odnosi v delu, s čimer tudi v razdelitvi čedalje bolj prevladuje princip delitve po delu. O enotnem delavskem razredu, ne glede na razliko in izobrazbo, lahko govorimo toliko, kolikor družbeni položaj človeka dejansko določata samo njegovo delo in njegov osebni dohodek po družbeno vzpostavljenih merilih za razdelitev na osnovi kvantitete in kvalitete dela. Potemtakem pojem delavskega razreda zajema vse, ki imajo istoveten položaj v proizvodnih odnosih socialistične družbe, se pravi, istoveten delovni položaj v družbi in v razmerju do skupnega družbenega kapitala, to je, v sistemu družbene reprodukcije. V tem procesu se ostanki razrednih odnosov, se pravi, monopolističnega razpolaganja z družbenimi sredstvi — ne glede na neenakomeren oziroma večkrat cikcaki razvoj — vse bolj zmanjšujejo, z njimi vred pa tudi razredni konflikti, pa tudi sam delavski razred je s tem postopno vse manj razred. V tem procesu se pravzaprav izraža Marxova misel, da delavski razred, ko osvobaja sebe, obenem osvobaja družbo vseh oblik razrednega gospodarstva.

KRČIMO POT

Potemtakem imate prav, ko si postavljate vprašanje, ali se pri nas poleg ostankov razrednega boja ne uveljavlja tudi še neki drugi proces. Ta proces je dejansko nastajanje svobodne asociacije proizvajalcev, na tej poti pa ima razvoj samoupravljanja kot oblike socialističnega združenega dela izredno pomembno in v marsičem odločilno zgodovinsko vlogo. Ta razvoj seveda zahteva celo zgodovinsko epoho. Naša družba dela v tej smeri prve korake, ki pa jih še vedno zavirajo ostanki odnosov stare razredne družbe. Le-ti ne izvirajo samo iz miselnega konservativizma, ampak jih porajajo tudi objektivne zakonitosti razvoja proizvodnih sil. Z drugimi besedami, možnosti obstoja privatnolastninskih in drugih monopolističnih

nolastninskih oblik v proizvodnih odnosih pri nas še vedno zgodovinsko izčrpane. In zato se pri nas vedno znova pojavljajo tendence bodisi privatizacije ali pa tehno-birokratskega monopola nad sredstvi za proizvodnjo. In zato prav zavoljo tega, ker usmerjamo celotni družbeni razvoj k svobodni skupnosti proizvajalcev, na osnovi takega samoupravnega in demokratičnega položaja človeka, ki bo omogočil poln razvoj njegovih ustvarjalnih sil, ne smemo pozabiti, da je tudi razredni boj, se pravi, boj proti ostankom starega razrednega sistema in poskusom uveljavljanja starih odnosov v novih oblikah, eno bistvenih in odločilnih sredstev v boju za smoter, ki si ga je postavila naša revolucija, se pravi, za osvoboditev dela oziroma delovnega človeka.

K JUTRIŠNJEMU DNEVU...

Ob svojem 69. rojstnem dnevu se tovariš Edvard, ko so mu tovariši zaželeli vse najlepše ob tem prazniku, ni hotel pogovarjati o svojem zdravstvenem stanju, temveč jih je želel spodbuditi, da si bodo tudi njegovi tovariši še z večjo vno prizadevali za razvoj naše družbe. Opozoril je, da je treba vso skrb posvetiti predvsem razvoju občin in krajevnih skupnosti, in dodal, da je XI. kongres ZKJ to pomembno vprašanje premalo upošteval. Prepričan je bil, da je potrebno v vsaki komuni, v krajevni skupnosti ali občini uresničevati osnovno misel samoupravnega socializma, saj se prav tukaj odločilno stekajo vsi dejavniki: občan kot posameznik, družba in občan kot delavec ter država. Misel, ki jo je izrekel tovariš Kardelj, zahteva ne samo večjo dejavnost vseh zavestnih sil na področju preoblikovanja odnosov, ki se danes v občinah še vedno marsikdaj oblikujejo v kalupih, ki jih oblikuje zgodovina, posamezniki in druge objektivne okoliščine, temveč zahteva tudi preobrazbo zavesti vseh delavcev in občanov. Morda se moramo ob tem spomniti njegove utemeljitve za kaj smo zamenjali izraz državljani z besedo občan. Menil je, da državljani, v pojmu kot se je oblikoval v francoski revoluciji, v slovenskem prevodu ne odraža polnega pomena besede, niti ne zadovoljuje potreb naše sodobne socialistične in samoupravne družbe, v kateri je človek vse manj državljani, se pravi, podložnik države, vse bolj pa enakopravni član samoupravljalne skupnosti.

Razvoj samoupravne socialistične družbe, ki jo je v veliki meri soustvarjal tudi tovariš Edvard Kardelj, je stkan iz vrste ljudi in dogodkov, iz vsakodnevnega dela in nalog, s katerimi se srečujemo, teoretične osnove pa so le napotila, po katerih mora vsakdo oblikovati svoj jutrišnji dan.

Besede dobijo zven, ko postanejo resnične, dejanja, ko obrodijo sadove. Kljub tragičnemu dogodku, veliki izgubi za našo samoupravno socialistično družbo ostaja izročilo, ki bo polno zaživel le ob naporih vseh delavcev in občanov.

sov, ko je kot fotoamater hodil na Cankarjevo razvijati oziroma kupovat filme. Presenetilo me je to, kako je bil preprost. Včasih sem pogledala, če je res prišel sam in peš. To me je zmeraj čudilo... Bil je kot navaden državljani in je kot mi vsi tudi on veliko hodil peš.

Zame je on simbol revolucionarja. Jaz sama sem starejša generacija, ki je vse to preživela, vsa ta leta. Za vsakim posebej mi je žal. Vse svoje življenje so delali in imajo izredne zasluge, ki jih mi danes komaj dojemamo.

Poslušala sem le njegov glas

Nuša Kerševan, predsednica Izvršnega sveta občine Center

Tovariš Kardelj mi je posebej blizn revolucionar in reči moram, da sem vedno z izredno zavzetostjo poslušala njegove referate.

Bilo je v klubu delegatov. Stenografska ekipa se je menjavala tako, da je vsak stenograf pisal četrto ure, potem ga je nasledil drug stenograf. Spominjam se, da sem prišla v dvorano in nisem upala pogledati okrog sebe, kje sedi tovariš Kardelj. Potem sem slišala samo njegov glas. Stenografinja pred mano mi je samo rekla: »Začni!« Začela sem pisati v strahu, ali bo vse napisano. Nobenega magnetofona ni bilo. Samo od mene je bilo odvisno, kako bom zapisala, da bo vse zajeto. Ko sem svoj stenograf dešifrirala in pisala, sem potem ponovno pretehtala ali sem vsako besedo napisala v takšni stavčni zvezi in povezavi, kot je prav.

Njegova dela in njegove besede so nam bile vsa ta leta vodilo za naše delo. Mislim, da se danes še ne zavedamo kako huda

»Višji družbeni interes« je lahko resničen, tak, da je od njega res odvisen obstanek in napredek socialistične družbe ali nacionalne skupnosti ali delovne organizacije, in ga zato tudi samoupravni delovni človek ne občuti kot nasilje. Lahko pa je tudi neresničen, izraz etatičnih dogem, jalovega subjektivizma, tehnokratskih konstrukcij, dominacije določenega parcialnega interesa, nacionalno-hegemonističnih ambicij, egoističnega partikularizma, težnje za privilegiji in parazitizmom, se pravi za življenjem na račun tujega dela itd.

•Beleške o naši družbeni kritiki•

bili posamezni komunisti v emigraciji in v vodstvu KPJ čedalje manj revolucionarni, čedalje bolj pa uradniki. Jasno je, da je Partija morala nositi zelo težko breme posledic takega stanja.

Tovariš Tito pa ni bil funkcionar takega kova. On se ni dal odtrgati od baze gibanja, zmeraj je ostal revolucionar. Zato ni trpel shem in tudi sam je bil daleč od vsakega shematizma. Zato tudi med najinim prvim srečanjem in na pokrajinski partijski konferenci v Medvodah ni tako zlahka povedal sodb, marveč se je spuščal v probleme, poslušal podatke in argumente in šele po vsem tem izrekel svoje mnenje, svoje predloge in sugestije. Prav to je bilo vzrok, da si je takoj pridobil zaupanje vseh nas. Bodisi da je kritiziral naše gledanje, bodisi da ga je sprejel, vselej smo bili prepričani, da svoje sodb ne dal na podlagi nekakšnega shem, marveč na podlagi prizadevanja, da bi se čim bolj vglobil v konkretni problem boja, ki ga je bilo treba reševati. Ravno zato nam je v resnici pomagal pri delu in pripomogel k razjasnjevanju odprtih vprašanj. Na tem je tudi slonelo zaupanje, ki so ga vanj imeli naši partijski kadri.

Vrh tega Tito ni bil eden izmed tistih, ki so prebrali lekcijo in odšli. Tito se je vedno vračal. Skoraj nobene partijske konference v Sloveniji ni bilo — in bilo jih je precej — na kateri ne bi sodeloval Tito. To je v naših kadrih na terenu ustvarjalo prepričanje, da pozna Tito probleme prav tako dobro kakor sami. Zato so tudi cenili njegova mnenja, kako je treba te probleme reševati.

In naposled, Tito je bil v osebnih odnosih zmeraj neposreden, človeški in tovariški. Leta 1934 Tito ni bil dolgo v Sloveniji. Vendar smo vsi, ki smo sodelovali pri razgovorih in na konferencah, ohranili povsem

določen spomin na vse, kar je bilo v zvezi z njim. Poznejši stiki so to še bolj potrdili. Tako se spominjam tudi na svoje bivanje v Moskvi, ko je bil tam tudi Tito. On je bil edini človek, v katerega smo imeli mi, mlajši komunisti, ki smo prišli iz domovine, zaupanje in od katerega smo pričakovali rešitev naše Partije v obdobju, ko so Komunistično partijo Jugoslavije razdirali frakcijski boji in ko je prišel tovariš Tito za generalnega sekretarja centralnega komiteja.

Do začetka leta 1930 sem delal v pokrajinskem komiteju SKOJ. Nato sem bil od začetka leta 1932 v ječi, po vrnitvi pa sem postal član pokrajinskega komiteja Partije, ki smo ga sestavljali sami bivši skojevci. V skojevski organizaciji v Sloveniji leta 1928 in 1929 ni bilo frakcijskega, gotovo pa ne v obnovljenih partijskih organizacijah po šestojanuarskega udarca. A vsoeno smo vsi čutili posledice frakcijskih bojev v vodstvu Partije. Dejansko se je naša Partija od šestojanuarskega puča naprej razvijala tako rekoč po dveh tirih, v dve smeri. Po eni poti je šla Partija doma, po drugi pa so se razvijale stvari v vodilnih partijskih vrhovih, ki so bili v tujini.

V domovini se je odpor proti frakcijskosti pokazal že pred 6. januarjem, posebno v zagrebški organizaciji, ki jo je vodil tovariš Tito. Pa tudi drugače je bilo v vsej partijski organizaciji čutili močan odpor proti frakcijskosti. Težak boj, ki ga je Partija morala zdržati pod udarci po šestojanuarskem puču, je izredno pomagal, da se je očistila frakcijskih ostankov. Dobro se spominjam, da je v Sloveniji klonilo pod šestojanuarskim udarcem doma vse, kar je bilo oportunistično ali kar je že načelo frakcijskosti, kar ni bilo res dobro povezano z delavskim gibanjem, kar ni trdno stalo na

revolucionarnih pozicijah. Vse, kar je ostalo, je bilo pripravljeno na najodločnejši boj.

Zatorej je razumljivo, zakaj v osnovnih partijskih organizacijah frakcijska stvar po šestojanuarskem obdobju, razen nekaj osamljenih središč v nekaterih delih Jugoslavije, skorajda ni bilo. Toda v vrhovih v zamejstvu je bilo drugače. Tam so se še nadalje razvijali frakcijski spopadi. Vzrokov za takšno stanje je bilo več. Deloma so še zmeraj delovali ostanki starih frakcijskih delitev. Gotovo pa je, da bi pod vplivom stanja v partijskih organizacijah v domovini morali izginiti, če jih ne bi pri življenju ohranjale napake v metodah kominterne in v njeni kadrovske politiki.

Nezdravo stanje v vodstvu je imelo seveda hude posledice za stanje v domovini, ne toliko v smislu izzivanja frakcijskega, grupašenja, kakor v smislu zaviranja revolucionarnega dela Partije. Pogosto smo dobivali nemogoče instrukcije ali pa so bili deležni uničujoče kritike očitni uspehi Partije v deželi, kar je bilo posebno težko breme za delo. Tolažili smo se, da je tega morda krivo nepoznavanje razmer v Jugoslaviji. Vendar je šlo po eni strani za frakcijsko stvar, ki je ubijalo politiko, po drugi strani pa za to, da so posamezni ljudje v partijskem vodstvu v tujini — pozabljali na svojo odgovornost pred lastnim delavskim razredom in pred lastno domovino in — bolj skrbeli za to, kako bodo njihovo delo ocenjevali v Moskvi, v kominterni, kakor pa kakšni bodo praktični rezultati njihove politike doma. Kakor sem rekel, so taki ljudje nehali biti revolucionarji in so postali uradniki. Seveda v njih ni bilo niti trohice revolucionarnega duha.

V takšnem položaju so potrebe revolucionarnega razvoja v deželi prišle v konflikt z dogmatičnim vodstvom v zamejstvu. Razli-

ka med dejanskimi potrebami boja v domovini in shematskimi koncepcijami vodstva v zamejstvu je zaostrovala tudi notranje odnose v Centralnem komiteju. In v to se je tedaj vmešala kominterna. Zamenjani so bili razni ljudje v vodstvu, kar se je vse dogajalo brez zveze z razvojem partijske organizacije v deželi. Po tej poti se kajpada ni moglo popraviti stanje v vodstvu, še manj pa ga je bilo mogoče politično dvigniti in usposobiti za dejansko vodstvo Partije.

V kominterni so ocenjevali stanje v Partiji po odnosih v vodstvu v tujini. To stanje pa so deloma povzročile napake samega aparata kominterne. Tako se je dogodilo, da so v kominterni resno obravnavali predlog o razpustu Komunistične partije Jugoslavije, in to prav takrat, ko je KPJ na terenu že trdno stala na svojih nogah in je postala eden najmočnejših činiteljev v deželi. Končno so le zavrgli to pošastno namero.

V tem času je tovariš Tito postal generalni sekretar. Izmed vseh članov politbiroja je bil on največkrat v domovini, tako da je bil zelo tesno povezan z življenjem partijskih organizacij. Že prej, ko je bil organizacijski sekretar CK, je predlagal, naj se vodstvo Centralnega komiteja vrne v domovino. Ta zahteva tovariša Tita, ki ni bila izpolnjena, dokler ni on prišel na položaj generalnega sekretarja Partije, je dejansko pomenila mnogo več kakor reševanje nekega organizacijskega problema. To je bil v celoti nov program, program preroda Partije kot celote, globoka sprememba v orientaciji celotne Partije. Poslati CK v domovino bi pomenilo vrniti ga Partiji in Partijo vrniti jugoslovanskemu delavskemu razredu.

Po mojem mnenju je bila zahteva, naj se vodstvo vrne v domovino, v tistem času odločilna. Izražala je odpor celotne partijske